

КНИГА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Видання, випущені видавництвами Української РСР, підпільними та партизанськими друкарнями, були значним вкладом у справу перемоги над німецько-фашистськими загарбниками. На сторінках друкваних видань лунало пристрасне слово Комуністичної партії, яка надихала радянських воїнів і народних месників на героїчну боротьбу.

Про значну активність видавництв України у перші дні війни свідчать такі дані: Політвидав у червні—жовтні 1941 р. випустив 65 назв, Держлітвидав — 32 назви, «Радянський письменник» — 54 назви. Усі видання об'єднувала провідна ідея боротьби проти ворога.

За даними Книжкової палати УРСР, видавництвами республіки в 1941 р. випущено 3 372 назви книг тиражем 23 526 тис. прим., у 1942 р. — 139 назв тиражем 1357 тис. прим., у 1943 р. — 224 назви тиражем 3223 тис. прим. Випуск значно збільшився в 1944 р. — 393 назви тиражем 10 787 тис. прим., в 1945 р. — 1028 назв тиражем 19 061 тис. прим.

Видання газет характеризується так: 1941 р. — 1191; 1942 р. — 36; 1943 р. — 136; 1944 р. — 624; 1945 р. — 683 видання.

Основним типом книжкових видань була агітаційна за характером військово-політична брошура, яка призначалася для бійців фронту, партизанів, підпільників, трудівників радянського тилу. Вона надихала на боротьбу і працю, надавала впевненості радянському народу в остаточній перемозі, зміцнювала дружбу братніх радянських народів, виховувала в душі відданості справі Комуністичної партії, радянській Батьківщині.

Зменшення обсягів давало змогу видавати книги та брошури масовими тиражами, вони були зручніші для користування, що сприяло широкому їх розповсюдженню. Якщо у 1940 р. середній обсяг одного видання в СРСР становив 6,2 друк. арк., то у 1942 р. — лише 2,1 друк. арк. Середні тиражі зростали: в 1940 р. — 10,1 тис. прим.; у 1941 р. — 13,8 тис. прим.; у 1942 р. — 22,6 тис. прим.

У надзвичайно складних умовах перебазування у східні райони країни видавництва Радянської України забезпечували літерату-

рою фронт і тил, учасників підпілля та партизанського руху. Видавництва Політвидав, Держлітвидав, «Мистецтво», Держжмедвидав на початку війни переїхали до Харкова, де на їх основі було створено Українське видавництво ЦК КП(б)У. У жовтні 1941 р. його перевели до Ворошиловграда, а згодом до Саратова. Взимку 1943 р. перебазувалося до Москви, а потім до визволеного Харкова. У серпні 1943 р. воно було перейменоване в Українське державне видавництво.

Інші провідні видавництва України також переїхали в східні райони країни, де продовжували свою діяльність. Видавництво «Радянська школа» з 1942 р. діяло у Москві. Видавництво Академії наук УРСР і «Радянський письменник» працювали в Уфі, де протягом двох років видали 155 назв книг, листівок та інших видів друкованої продукції загальним обсягом 650 друк. арк. Тут побачили світ твори 79 українських письменників, серед яких було 39 фронтовиків. Створене у 1943 р. видавництво «Радянська Україна» спеціалізувалося на випуску літератури для партизан, підпільників і населення окупованих районів. Воно випустило близько 200 млн. листівок.

У липні 1941 р. створена газета «За Радянську Україну», в якій друкували статті партійні та державні діячі, фронтові командири, бійці, військові кореспонденти, діячі науки й культури, відомі письменники. Вона призначалася воїнам, що героїчно боролися за незалежність і свободу соціалістичної Батьківщини, та трудящим України, які самовідданою працею допомагали фронту.

Значного розмаху набуло видання політичних і військових плакатів. Тільки у Харкові було випущено 400 назв плакатів.

Видавництва основну увагу приділяли випуску суспільно-політичної, воєнної, антифашистської літератури, художніх творів на актуальні теми воєнних часів. Поряд з цим друкували літературу з питань народного господарства, техніки, промисловості, сільського господарства, транспорту, медицини, культури, освіти, науки. Тоді ж вийшли українською мовою праці В. І. Леніна «Великий почин», «Завдання спілок молоді», «Чергові завдання Радянської влади», «Як організувати змагання?». Масовими тиражами друкувалися «Виступ по радіо Голови Державного комітету оборони Й. В. Сталіна 3 липня 1941 року», його доповідь 6 листопада 1942 р. на урочистому засіданні Московської Ради депутатів з нагоди 25-річчя Великого Жовтня, накази Верховного Головнокомандуючого, брошура «Про Велику Вітчизняну війну Радянського Союзу». Неодноразово випускалися звернення керівних партійних і державних установ Радянської України до населення тимчасово окупованих районів із закликком вести активну боротьбу з фашистськими загарбниками.

Окремими виданнями вийшли збірки матеріалів мітингів представників українського народу, які відбулися в 1941—1944 рр. Перша з них «Україна була і буде радянською» — це матеріали виступів на мітингу, який відбувся 26 листопада 1941 р. у Саратові. Під такою ж назвою вийшли друком матеріали другого мі-

тингу 30 серпня 1942 р. у Саратові. Третя та четверта збірки присвячувалися третьому мітингу, який відбувся 16 травня 1943 р. в Москві, і четвертому — 20 лютого 1944 р. в Києві. Окремою збіркою під назвою «За Радянську Україну» вийшли матеріали мітингу представників молоді Радянської України, присвяченого 25-м роковинам проголошення Української Радянської Соціалістичної Республіки (13 грудня 1942 р., Москва).

Серед книжкової продукції багато місця займали видання про мужніх захисників соціалістичної Батьківщини, переважна частина яких вийшла у серії «Герої Вітчизняної війни»: нарис Л. Первотмаїського «Учитель історії» (про партизана, Героя Радянського Союзу В. М. Яремчука), брошура М. Любарської «Танкіст Ридня» (Герой Радянського Союзу), Д. Гриняка «Тринадцять» (про бронебійника Героя Радянського Союзу Д. О. Остапенка), В. Кучера «Людмила Павличенко» (про снайпера Героя Радянського Союзу), Л. Славіна «Олександр Молодчий» (про льотчика Героя Радянського Союзу), О. Вербицького «Героїчні оборонці Одеси», А. Чеканюка «Народне ополчення в героїчній обороні Києва й Одеси».

Кілька книг було присвячено великим військовим операціям Радянської Армії проти німецько-фашистських військ: Ф. Толбухін «Битва за визволення Радянської України», Є. Шилівський «Розгром німецьких військ під Москвою», Д. Бедзик «Корсунь-Шевченківське побоїще», колективна праця «Радянський тил у дні Великої Вітчизняної війни».

Література на історичну тему виховувала на прикладах героїчного минулого нашої Батьківщини мужність і героїзм воїнів Великої Вітчизняної війни. Інститут історії АН УРСР випустив «Нариси з історії України», вийшли брошури М. А. Петровського «Возз'єднання українського народу в єдиній українській радянській державі» та «Максим Кривоніс», Ф. Шеротюка «Олександр Пархоменко», С. І. Маслова, П. М. Попова «Слов'яни в їх боротьбі з німецьким фашизмом і його попередниками». АН УРСР підготувала збірку статей «Боротьба українського народу проти німецьких загарбників», працю О. О. Богомольця «Вчені України у дні Великої Вітчизняної війни». У серії «Наші великі предки» вийшли брошури про військових діячів минулого: Данила Галицького, Петра Конашевича-Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Семена Палія, Олексу Довбуша. У серії «Герої громадянської війни» вийшли нариси Д. Петровського «Батько Боженко б'є німецьких окупантів», П. Панча «Українські партизани у Вітчизняній війні 1918 року».

В серіях і бібліотечках «Фронт і тил», «Народ воює» вийшли брошури П. Тичини «Ми йдемо в бій», «Перемагають і живуть», «Геть брудні руки від України», О. Корнійчука «Грізна розплата неминуча», «Гітлер — лютий ворог українського народу», Я. Галана «Фронт в ефірі», Л. Дмитерка «На полі бою», П. Козланюка «Парад мерців», М. Рильського «За рідну землю», «Слово о матері-Родині», поезії М. Бажана «Клятва», «Сини України в боях за

Вітчизну», В. Сосюри «Під гул кривавий», О. Довженка «Ніч перед боєм», «Не хазяйнувати німцям на Україні», а також твори А. Малишка, І. Неходи, О. Новицького, П. Панча, Л. Первомайського, М. Шеремета, А. Шияна, О. Донченка, А. Головка та багатьох інших. Були випущені також три літературні збірки — дві під назвою «Україна в огні», третя — «Україна визволяється».

Про досягнення української радянської літератури у роки боротьби з фашизмом свідчить те, що Державними преміями СРСР були відзначені твори О. Корнійчука «В степах України» і «Фронт», збірка віршів М. Рильського і повість В. Василевської «Райдуга».

Урізноманітнювалася тематика української радянської книги. У 1943 р. Укрвидав ЦК КП(б)У випустив книгу начальника Українського штабу партизанського руху Т. А. Строкача «Партизани України», в якій наводились конкретні дані про розгортання всенародної боротьби з окупантами на українських землях, мужність народних месників, партизанські рейди, а також про зривства окупантів. Брошура закликала партизан посилювати удари по ворогу. Вийшли брошури С. А. Ковпака «Похід у Карпати» українською та російською мовами, В. А. Бегми «Злочини німців і народна боротьба на Ровенщині».

У цьому ж видавництві побачила світ брошура К. Дубини «Варвари двадцятого віку», яка, тавруючи зривства фашистів на окупованій землі, закликала трудящих України до всенародної боротьби проти гітлерівців.

Злодіяння фашистських окупантів викривались у збірнику листів і документів «Фашистський розбій на Україні», нарисі Л. Новиченка «Гітлерівська кріпаччина», З. Шульги «Українське селянство не буде у фашистській неволі».

З початком визволення України стали друкуватися намічені Верховною Радою УРСР чергові завдання відбудови народного господарства у звільнених від ворога районах республіки (Київщина, Полтавщина, Чернігівщина та інші області).

Радянські книги, як і брошури, газети та листівки, відігравали величезну роль у мобілізації трудящих тимчасово загарбаній території на підпільну боротьбу, на розгортання всенародного партизанського руху на Україні. Наприклад, широко використовували літературу з Великої землі у партизанському з'єднанні О. М. Сабурова. Партизани загону ім. Г. І. Котовського організували колективні читання книг, газет і листівок для місцевого населення. Часто після таких читань слухачі вступали в ряди народних месників.

У вільний від боїв час у партизанських загонах з величезним інтересом читали літературу, що їй прислали з Великої землі. Наприклад, у партизанському з'єднанні імені Ф. М. Михайлова читали «Фронт» О. Корнійчука, «Райдугу» В. Василевської, поетичні твори М. Бажана, публіцистичні збірки І. Еренбурга, книги «Як гартувалася сталь» М. Островського, збірки віршів К. Симонова.

Поява кожного радянського друкованого видання викликала шалену лютю гітлерівців та їх ставлеників. Вони вживали жорстоких заходів, щоб перешкодити виданню і поширенню підпільної літератури. Так, 23 вересня 1942 р. голова управи Успенського району на Луганщині вимагав від «місцевої влади» вилучення у населення всієї літератури комуністичної спрямованості. За невиконання цього розпорядження передбачався штраф до 500 карбованців. 23 грудня 1942 р. фельдкомендант м. Старобільська видав розпорядження, щоб населення міста передало окупаційній владі всі більшовицькі видання. Тим, хто до 10 січня 1943 р. не виконає це розпорядження, загрожував розстріл.

Одразу після визволення українських земель у листопаді 1943 р. поряд з іншими галузями народного господарства стала відновлюватись і видавнича справа.

У 1943—1945 рр. поновили свою діяльність Укрдержвидав, Укрдержполітвидав, видавництва «Мистецтво», «Радянський письменник», «Радянська школа», «Молодь», Видавництво АН УРСР, Державне видавництво медичної літератури, Видавництво сільськогосподарської літератури, газетно-журнальне видавництво «Радянська Україна». Були створені книжково-журнальні видавництва у Харкові, Львові, Одесі тощо.

Відбудові поліграфічної промисловості і книговидавничої справи сприяла безкорислива допомога, яку надали Українській РСР братні республіки Країни Рад. Поліграфічне устаткування і кадри поліграфістів направлялись на Україну з Москви, Саратова, Новосибірська, Іванова, Алма-Ати, Баку, Єревана, Ташкента та інших міст країни.

Братня допомога сприяла тому, що вже в першому відбудовному році у книговидавничій справі на Україні, як і в інших галузях народного господарства і культури, було досягнуто значних успіхів. Поновили діяльність 765 поліграфічних підприємств, дев'ять республіканських і три обласних книжково-газетних видавництва.

Таким чином, книга Радянської України гідно виконала свій патріотичний обов'язок в роки Великої Вітчизняної війни.

Types, circulations, subjects and repertoire of 1941—1945 republican publications have been analysed.

Стаття надійшла до редколегії 07. 02. 84